

YAZIMINDA BİRLEŞEMEDİĞİMİZ BİRKAÇ KISALTMA VE TERİM

Hamza ZÜLFİKAR

Kısaltmalar

Bir türlü birlik sağlayamadığımız birtakım yazım ve noktalama meseleleri var. Bunların bazılarını *Türk Dili* dergisinde ele aldım ama meslektaşlarla oturup bu meseleleri görüşme imkânımız olmadı. Öte yandan Türk Dil Kurumu üyelerince birliğe varılan ve kılavuzlara işlenen bir yazım meselesi veya Türkçe bir kelime önerisi yazarlar, bilim ve sanat adamları arasında yeterince dikkat çekmedi. Örneklerden birini aşağıda işlemeye çalışalım.

Çalışmalarda geçen bir makalenin veya kitabın sayfa numarasını verirken 23. s. mi yoksa s. 23 mi yazalım? Genel olarak sıkça kullanılan *sayfa yirmi üç* (s. 23) biçimidir. *Türk Dili* dergisinde de bu kısaltmanın s. 23 biçimi benimsenmiştir. Mehmet Aydın, *Türk Dili* dergisinin 758. sayısında ele aldığı makalesinde dipnotunu buna göre şöyle veriyor:

Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1960, s. 51.

Türkçenin söz dizimi kurallarına *yirmi üçüncü sayfa* (23. s.) sözü mü yoksa *sayfa yirmi üç* (s. 23) sözü mü daha uygun? Dil bilgisi kurallarına göre önce sıfat sonra ad gelir. Bu kurala göre *yirmi üçüncü sayfa* doğru olmalı ve *sayfa* kısaltması (s) rakamdan sonra gelmeli. Bana s. 23 kullanımı vaktiyle Fransızcanın örnek aldığı tarihlerden bugüne kadar sürüp gelen bir uygulama gibi geliyor.

Uygulamalar birbirine uymuyor. Sayfa numarasını cümle içinde verecek olsak *sayfa* sözünü rakamdan sonra yazarız. Ama yukarıda örnekte bunun tersi yapıyor. İki örnek vereyim:

Bunu ispatlamak için eserin 167. sayfasını açıp gösterdik.

Bu bilgi eserin birinci sayfasında yer alıyor.

Türkçeye göre durum böyleyken, kaynaklar bölümünde veya dipnotlarında *sayfa* kısaltmasının yeri değişiyor, s kısaltması rakamdan önce yer alıyor.

Makalelerde bazen de şu sayfadan şu sayfaya biçiminde kısa çizgiyle verilen sayfa numaraları var. Burada da sayfa kısaltması (s) rakamdan önce yer almış. Örneği *Türk Dili* dergisinin 675. sayısından vereyim. Veysel Şahin'in "Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin Üzerine" adlı makalesinde konuyla ilgili cümle şöyle:

Eserin üçüncü bölümü "Reşat Nuri Güntekin'den Bir Hatıra" (s. 67-69) başlığı altında ele alınmış.

Görüldüğü gibi makalelerde verilen sayfalar birden çok da olsa genel olarak sayfa kısaltması (s) rakamından önce yer alıyor. Okunuşa gelince bunu *sayfa altmış yedi altmış dokuz* biçiminde okuyoruz. Eğer 67-69. s. biçiminde yazılsaydı, yani s kısaltması rakamdan sonra gelseydi bu durumda kısaltmayı *altmış yedi ve altmış dokuzuncu sayfalar* veya *altmış yedinci altmış dokuzuncu sayfalar arası* diye seslendirecektik. Bu ifade Türkçenin söz dizimi kurallarına daha uygun düşecekti.

Meselenin bir yöne daha var ki o da büyük S, küçük s ile ilgilidir. Bu, yıllardır sürüp gelen bir sorundur. Derginin kaçınıcı sayı olduğu büyük S ile, sayfası ise küçük s ile kısaltılacağı yazım kılavuzlarında belirtildiği hâlde bu karışıklık eskiden beri devam etmektedir.

Tahsin Banguoğlu, 1957 yılında *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* adlı dergide yazdığı "Türkçede Benzerlik Sıfatları" adlı makalesinde sayfa ve cilt kısaltmasını büyük S ve büyük C ile vermiş.

Ahmet Cevat, Kavaid-i Osmaniye Tab'ı Rabi', İstanbul 1889, S. 27-33

Aynı sayıda Ahmet Ateş, sayfayı küçük s ile göstermiş.

Daha fazla örnek vermek istemiyorum. Öteki Türk dili ve edebiyatıyla ilgili bilim adamlarının da tutumu aşağı yukarı bu merkezdedir. Kimisi cilt ve sayfayı küçük c ve küçük s ile rakamın başında, kimisi de cilt ve sayfayı gene rakamın başında büyük C ve büyük S ile vermiş.

Yazım kurallarındaki titizliğini yakından bildiğim Hocam Hasan Eren'in *Sırça Köşk* adlı kitabında sayfa kısaltması rakamdan sonra verilmiş. Bu uygulama her sayfada *doksan yedinci sayfa (97. s.)* biçimindedir. Örnek ise şöyledir:

Türk Dilinin Köken Sözlüğü, Ankara 1999, 97. s.

Acaba *Türk Dili* dergisi başta olmak üzere öteki bilim ve sanat dergileri önerdiğimiz bu hususu yani cilt ve sayı kısaltmasının küçük c ile ve küçük s ile vermeyi, cilt ve sayı kısaltmasının rakamdan sonra yer almasını benimseyecekler mi?

Tespit ettiğim bu tür tutarsızlıklardan biri de kaynak gösterirken tekrar etmemek için *age*. yani *adı geçen eser* kısaltmasıyla ilgilidir. *Yazım Kılavuzu* bunu *age*, *agm*, *agy* olmak üzere üç kısaltmayla göstermiş.

age. Adı geçen eser.

agm. Adı geçen makale.

agy. Adı geçen yayın.

Bazı bilim adamları da bunu *ibid* kısaltmasıyla göstermiş. “Adı geçen eser” demek olan Latince *ibidum*’un kısaltmasını *ibid* biçimini kullanmış. Bu kısaltma İngilizce sözlüklerde yer alan bir kısaltmadır. Türkçe makale yazıp İngilizce kısaltma kullanmak, üç kısaltmayı (*age.*, *agm.*, *agy.*) tercih etmemek doğru olmamıştır. Örneği *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*’nden verelim. Derginin kapağı şöyle:

Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi CİLT 8 / SAYI 1-2 / Mart-Ekim 1976

Cilt ve sayı burada da rakamdan önce gelmiş. *İbid* ile ilgili yazı örneğini de bu dergide yayımlanan Dr. Birsal’in Gökçe’in “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme” yazısından verelim:

Koenig, Samuel **Sociology**, Barnes and Noble, 1966, s.129

ibid s. 129

Son olarak bir de Süer Eker’in *Çağdaş Türk Dili* adlı çalışmasına bakalım. S. Eker “adı geçen eser” sözüne iki kısaltmayla karşılaşmış ve kısaltmaları a.g.e. ve a.g.y. biçiminde göstermiş. Bu demektir ki kısaltmayı oluşturan her harfin arasına nokta konacak.

Araştırdığımızda bunlara eklenecek daha başka kısaltmaların olduğu görülecektir.

Örnek olarak şunları verebiliriz:

ayb. Ayrıntılı bilgi

aybu. Ayrıntılı bulgu

Ayrıntılı bilgi için bk. Ayrıntılı bulgu için bk. gibi ifadeler yukarıda gösterdiğim gibi bir kısaltmayla verilmemiş. Bunlar, kısaltma yapılmadan *ayrıntılı bilgi* ve *ayrıntılı bulgu* biçiminde geçiyor.

Aslında bilim ve sanat çevrelerince *age.* kısaltması yeterli bulunmalıydı. Bunun, yazı, makale gibi türlerine gerek yoktu. Önceleri *age.* vardı, *agy.*, *agm.* kısaltmaları daha sonra icat edildi.

Bunlara Şener Mete’nin de eklemesi var. Şener Mete’nin *Anlam ve Okunuşlarıyla Kısaltmalar Sözlüğü* adıyla yayımladığı çalışmasında *agm.*, *agy.* yanında bir de *agd.* kısaltmasını tespit etmiş ve çalışmasına eklemiştir:

agd. Adı geçen dergi.

Böylece *age.*, *agy.*, *agm.*, *agd.*, *ayb.* biçiminde kısaltmalar çeşitlenmiş.

Yeri gelmişken Şener Mete’nin bu çalışmasından bir iki cümleyle bahsetmek isterim. Bütün kaynaklar taranarak ortaya konan ve çeşitli şekillerde ustaca tanıtılan ve tasnif edilen kısaltmalar, bir de okunuşlarıyla verilmiş. Bugüne kadar kimse kısaltmaların okunuşu üzerinde durmamıştı. Burada gerçekten bir boşluk doldurulmuş, ihtiyaca cevap veren bir eser ortaya konmuştur. Çalışmanın yeni baskısındaki

beklentim ise kitabın daha büyük bir boyda yayımlanması, kelimelerin yazımında puntolarının biraz daha büyük seçilmesidir.

Kısaltmalardaki farklılıkların başka örnekleri de vardır. Bunlarda biri de *bk.* kısaltmasıdır. *Yazım Kılavuzu* “bakınız” için *bk.* kısaltmasını yeterli bulmuştur. Bunu görgü kurallarına uygun bulmayıp *bkz.* biçiminde kullanan çok bilim adamı ve yazar var. Bu tutum bugün de devam etmektedir.

Numara diye telaffuz edilen kelime, *no.*, *No.* veya *nr.* diye üç farklı biçimde kısaltılır. Bu yaygın kullanımlarda bir türlü birleşemedik. Türk Dil Kurumunun ilgili kurullarında *numara* kelimesinin ilk hecesine bakılarak *nu.* kısaltılmasını uygun bulmuştuk. *Yazım Kılavuzu*'na da *nu.* kısaltması kondu. Ama *nu.* kısaltması, *no.* kısaltmasının önüne geçemedi.

Yerli ve yabancı bilim adamlarının çeşitli yazılarının yer aldığı *Bilimsel Bildiriler 1972* adlı Türk Dil Kurumunun yayınında *cilt* kısaltması *cit.* diye verilmiş. (326, 328. s.) Tek heceli bu kelime olsa olsa *c* ile kısaltılır. Burada *bkz.* kısaltması da sık geçmektedir.

Kısaltmalarla ilgili dağınıklığın öteki örneklerine geçmeden biraz da terimlerdeki tutarsızlığa bakalım. Konumuz *deneme*, *gezi*, *anı*, *yazılı anlatım*, *sözlü anlatım* terimleridir.

Terimler

Edebî terimlerden *roman*, *hikâye*, *şiiir* dile getirildiğinde bunları birer yazılı anlatım türü olarak algılarız. Tanımları ve çağrışımları açık olduğu için bunlar başka anlamlara gelmez. Ancak *deneme*, *gezi*, *anı* dendiğinde her biri için iki şey akla gelir. *Deneme* ile ilgili olarak *tecrübe* ve *edebî bir tür*. *Gezi* ile ilgili olarak *seyahat* ve *edebî bir tür*. *Anı* ile ilgili olarak *hatıra* ve *edebî bir tür* anlaşılır.

Anının eski adı *hatırat* idi, (Tahir Olgun, 1937 *Edebiyat Lügati*, 40. s.) bunu terim yapan sonundaki çokluk ifade eden Arapça kökenli *-at* eki idi. Ek düşürüldü *hatıra* oldu, *hatırat* ile *hatıra* kavramları bir kelimedede birleşti.

Farklı algılamaları gidermek için edebî tür söz konusu olduğunda bunları *deneme yazısı*, *gezi yazısı*, *anı yazısı* biçiminde adlandırmamız gerekmektedir. Nitekim Latif Beyreli, Zerrin Çetindağ ve Ayşegül Celepoğlu'nun hazırlamış oldukları (2008) *Yazılı ve Sözlü Anlatım* adlı çalışmada *gezi yazısı* terimini kullanılmış. Ertuğrul Yaman, İsrail Babacan, İbrahim Tüzer, Mete Taşlıova'nın ortaklaşa hazırladıkları (2014) *Türk Dili ve Edebiyatı* adlı eserde de *gezi yazısı* terimi tercih edilmiş. Umarım bu çalışmalarının yeni baskılarında *deneme yazısı* ve *anı yazısı* terimleri de kullanırlar.

Üniversitelerde zorunlu ders olarak okutulan *Türk Dili* dersi için hazırlanmış olan kitaplarda terim birliğine ihtiyaç vardır. Bu kitaplarda *anı* mı *hatıra* mı *tartışma* mı yoksa *münazara* mı, *sohbet* mi *söyleşi* mi biçiminde tereddütler var. Kimisi

Türkçesini kullanırken eski terimini de ayrıç içine alıyor. *Hayat hikâyesi* mi, *öz geçmiş* mi bir türlü karar verilemiyor. Bu konunun daha birçok örneği var. Kitapların birinde *Yazılı kompozisyon türleri*, *Sözlü kompozisyon türleri* terimleri geçiyor. Oysa *yazılı anlatım türü*, *sözlü anlatım türü* terimleri artık iyice benimsenmiş, *kompozisyon* terimine burada ihtiyaç kalmamıştır.

Konular *yazılı anlatım*, *sözlü anlatım* bu iki başlık altında toplanıyor. Eski terimiyle *şifahi* yani *sözlü anlatım* başlığı altında *sunum*, *açık oturum*, *tartışma*, *nutuk*, *konferans* gibi söze dayanan konuların özellikleri ve örnekleri işleniyor; *yazılı anlatım* ile de *makale*, *fıkra*, *gezi yazısı*, *özgeçmiş*, *deneme yazısı*, *dilekçe*, *anı yazısı*, *resmî yazı*, *mektup* gibi türler ele alınıyor.

Üniversitelerin ilgili bölümleri hiçbir tarihte terimlerdeki kargaşaya el atmadı, bunları bir sorun olarak görmedi. Üniversiteler çevresinde konuyla ilgili çalışmalar kişiseldir. Türk Dil Kurumunun tercihleri, önerileri de dikkate alınmadı. Herkes bir terim, bir kısaltmayla dersini yürüttü, makalesini, kitabını yazdı. Üniversitelerin bilim ve sanat dalları alanlarının terimlerini kendilerine dert etmezlerse Türk diliyle eğitim, öğretim bugün olduğu gibi yabancı kökenli terimlerle yürütülmeye devam edecek ve yabancılaşma daha da hız kazanacaktır.